

چگونگی نقش آفرینی زنان در اجتماع از منظر امامین انقلاب اسلامی

سپیده چشم‌آرو^۱

چکیده

نقش‌آفرینی زنان در جامعه همواره از مسائل بنیادین اندیشه اجتماعی و دینی بوده است؛ مسئله‌ای که با توجه به جایگاه زن به‌عنوان رکن اصلی خانواده و نیمی از پیکره اجتماع، نقشی سرنوشت‌ساز در تعالی فرهنگی و اجتماعی جامعه ایفا می‌کند. در اندیشه امامین انقلاب اسلامی، «نقش‌آفرینی زنان» نه یک عنوان فرعی، بلکه راهبردی کلیدی در ساخت تمدن اسلامی است. این نگاه، اهمیت مضاعف حضور زنان را در عرصه‌های گوناگون روشن می‌سازد و نشان می‌دهد که مشارکت فعال آنان می‌تواند پشتوانه‌ای اساسی برای پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی باشد. یافته‌های مقاله حاضر بیانگر آن است که زنان از منظر امام خمینی (رحمه الله) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، افزون بر ایفای نقش محوری در خانواده، باید با حضور مسئولانه در جامعه، در حوزه‌هایی همچون تربیت نسل آینده، پاسداری از ارزش‌های دینی و مشارکت در عرصه‌های علمی و فرهنگی نقش‌آفرین باشند. از این رهگذر، جایگاه زنان نه تنها در بعد فردی، بلکه در تحقق آرمان‌های جمعی نیز تبیین می‌گردد. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و بر اساس گردآوری کتابخانه‌ای منابع، به بررسی و تحلیل ابعاد مختلف نقش‌آفرینی زنان از منظر امامین انقلاب پرداخته و تلاش کرده است تصویری روشن از ظرفیت‌ها و وظایف زنان در جامعه اسلامی ارائه نماید.

کلیدواژه‌ها

اجتماع، امامین انقلاب اسلامی، زنان، نقش، نقش‌آفرینی

^۱ - طلبه سطح دو حوزه علمیه خواهران الغدیر - تهران zchkabootar@gmail.com

مقدمه

نقش‌آفرینی زنان در جامعه اسلامی یکی از مسائل بنیادین در گفتمان انقلاب اسلامی است که از ابتدای شکل‌گیری نهضت، مورد توجه ویژه امام خمینی (رحمه الله) و سپس مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) قرار داشته است. ایشان با ارائه نگرشی نو نسبت به زن مسلمان، بر هم‌افزایی دو ساحت «خانه‌داری و مادری» و «حضور اجتماعی و سیاسی» تأکید کرده‌اند؛ نگرشی که در برابر دو قطب افراطی «زن‌زدایی از عرصه عمومی» و «زن‌گرایی سکولار» الگویی متعادل و مبتنی بر کرامت انسانی زن ارائه می‌دهد.

با این حال، با وجود گستردگی نظریات در این حوزه، همچنان ضرورت دارد ابعاد گوناگون نگاه امامین انقلاب به جایگاه زن در خانواده و جامعه تبیین علمی گردد؛ به‌ویژه آنکه در برخی سیاست‌گذاری‌های فرهنگی یا حتی در نهادهای اجرایی، تلقی نادرستی از این دیدگاه‌ها ارائه شده که یا به حذف زن از عرصه‌های اجتماعی انجامیده یا موجب فروکاستن نقش مادری به یک جایگاه فرعی شده است. در همین راستا، تحقیقاتی همچون مقاله نصرالله حکمت، "زن در اندیشه امام خمینی (رحمه الله)"، فصلنامه زن در توسعه و سیاست، شماره ۲۴، ۱۳۸۴.

و مقاله محمدرضا زیبایی‌نژاد، "زن از دیدگاه مقام معظم رهبری (مد ظله العالی)"، پژوهش‌نامه زن و خانواده، شماره ۱۳، ۱۳۹۵. تلاش کرده‌اند تا ابعاد اندیشه این دو رهبر را بازخوانی کنند؛ با این حال، ترکیب و تحلیل تطبیقی دیدگاه‌های ایشان در حوزه نقش‌آفرینی اجتماعی زنان، هنوز نیازمند پژوهش‌های دقیق‌تر و ساخت‌یافته‌تر است.

ضرورت این تحقیق، پاسخ به چالشی است که در جامعه امروز اسلامی میان وظایف خانوادگی زنان و حضور در عرصه‌های اجتماعی پدید آمده است. این مقاله می‌کوشد با بررسی دیدگاه‌های امام خمینی (رحمه الله) و مقام معظم رهبری (مد ظله العالی)، الگویی جامع از نقش‌آفرینی زنان مسلمان در جامعه ارائه دهد. سؤال اصلی پژوهش این است: نقش‌آفرینی زنان در جامعه اسلامی از منظر امام خمینی (رحمه الله) و مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) چه ویژگی‌ها، بایسته‌ها و الزامات فرهنگی و اجتماعی دارد؟ هدف از این تحقیق نیز، تبیین بنیادهای فکری و راهبردی این دیدگاه و بررسی تطبیقی نقش زن در دو حوزه خانواده و جامعه بر اساس بیانات و آموزه‌های امامین انقلاب اسلامی است.

۱- مفهوم شناسی واژگان

در این بخش، با تبیین دقیق واژگان، درک عمیق تر و به مراتب شفاف تری از مفاهیم ارائه می شود. این رویکرد، به فهم دقیق تر مطالب و ثبات معنایی واژگان کمک شایانی خواهد کرد:

۱-۱ اجتماع

اجتماع در لغت به معنای گرد آمدن^۱ به هم پیوستن و جمع شدن است^۲ و در اصطلاح به گروهی از افراد گفته می شود که در یک مکان جغرافیایی مشخص زندگی می کنند و با هم در تعامل هستند. اجتماع می تواند به عنوان یک سیستم پیچیده در نظر گرفته شود که شامل ساختارها، نهادها و روابط اجتماعی است. در برخی کاربردها، مفهوم اجتماع، هم خانواده را شامل می شود (به عنوان کوچکترین واحد اجتماعی) و هم جامعه ی گسترده تر را در بر می گیرد. بنابراین، معنای اصطلاحی اجتماع، به زمینه و کاربرد آن بستگی دارد.

۱-۲ امامین

تشبیه امام دو امام امام به معنای مقتدا و پیشوا است.^۳

۱-۳ انقلاب

در لغت به معنای، برگشتن بازگردیدن واژگون شدن و برگشتن از کاری و حالی و به معنای تحول، تغییر و تبدیل است.^۴ در اصطلاح، به معنای واژگون کردن حکومت موجود و ایجاد حکومتی نو می باشد.^۵

۱-۴ امامین انقلاب اسلامی

یک اصطلاح خاص است که به امام خمینی (رحمه الله) و امام خامنه ای (مد ظله العالی) اطلاق می شود.

^۱ دهخدا، لغت نامه، باب «الف»، جلد ۱، ص ۲۲۶.

^۲ عمید، فرهنگ فارسی، جلد ۱، ص ۱۵۴.

^۳ دهخدا، لغت نامه، باب الف، ج ۳، ص ۱۴۶.

^۴ همان، ص ۴۳۰.

^۵ معین، فرهنگ نامه، ص ۱۷۱.

۵-۱ زنان

منظور از زنان به طور مشخص جنس مؤنث در برابر جنس مذکر بوده که معمولاً در گروه سنی بالای ۱۵ سال جای میگیرند.

۶-۱ نقش

نقش به وظایف و انتظاراتی اطلاق می شود که به هر فرد متناسب با پایگاه اجتماعی او اسناد داده میشود. این پایگاه موقعیت هر شخص را در رابطه با کل جامعه نشان می دهد فرد در طول زندگی خود، نقش های گوناگونی را در مراحل پی در پی یا همزمان ایفا می کند و ترکیب مجموعه نقش هایی که از تولد تا مرگ ایفا کرده، است شخصیت او را شکل می دهد. عمل به نقش با خشنودی روانی همراه است در حالی که عدم ایفای درست آن می تواند باعث تعارضات و بی تعادلی در زندگی فردی و اجتماعی شود.^۱

۷-۱ نقش آفرینی

نقش آفرینی در این پژوهش به معنای مشارکت فعال و مؤثر زنان در عرصه های مختلف زندگی اجتماعی، اعم از خانواده و جامعه است. این مشارکت شامل ایفای نقش های گوناگون و متنوع است؛ نقش آفرینی زنان، فراتر از حضور صرف در اجتماع، به معنای به کارگیری توانایی ها و استعداد های آنان برای پیشبرد اهداف خانواده و جامعه و ارتقای سطح زندگی عمومی است. این مفهوم، مسئولیت پذیری و تعهد زنان نسبت به خانواده و جامعه را نیز در بر می گیرد.

۲- نقش آفرینی زنان در خانواده و جامعه از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی

نقش آفرینی زنان در اجتماع از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی، از دو منظر خانواده و جامعه قابل بررسی است. خانواده به عنوان نخستین نهاد اجتماعی، بستری است که زنان در آن به عنوان همسر و مادر، نقشی کلیدی در استحکام و پویایی این نهاد ایفا می کنند. در بخش جامعه، حضور فعال و

^۱ کرمی، بررسی تعارض نقش های خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان شاغل. ص ۱۰

نقش‌آفرینی زنان در حوزه‌های مختلف مانند آموزش، فرهنگ، سیاست و اقتصاد، به تقویت بنیادهای جامعه و پیشرفت کشور کمک می‌کند. در این راستا، امام خمینی (رحمه الله) و مقام معظم رهبری (مدّ ظلّه العالی) همواره بر لزوم فراهم آوردن شرایط مناسب برای مشارکت زنان و توازن میان وظایف خانوادگی و اجتماعی تأکید کرده‌اند، که این دیدگاه نشان‌دهنده نگاهی جامع و عمیق به نقش زنان در جامعه است.

۱-۲ چگونگی نقش‌آفرینی زنان در خانواده از منظر امامین انقلاب اسلامی

نقش‌آفرینی زنان در خانواده از منظر امامین انقلاب اسلامی بسیار مهم و چندلایه است. امام خمینی (رحمه الله) و مقام معظم رهبری (مدّ ظلّه العالی) بر اهمیت زنان به عنوان محور اصلی خانواده تأکید دارند، زیرا آنان با ایفای نقش‌های متنوع خود، بنیاد خانواده را مستحکم می‌سازند. در ادامه، به برخی از جنبه‌های نقش‌آفرینی زنان در خانواده، پرداخته می‌شود:

۱_۱_۲ نقش‌آفرینی همسری

نقش‌آفرینی زنان به عنوان همسر، از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی، یکی از اساسی‌ترین ارکان جامعه‌سازی و حفظ بنیان خانواده است. امام خمینی (رحمه الله) با تأکید بر جایگاه زن در خانواده می‌فرمایند: "از دامن زن، مرد به معراج می‌رود. زن، مبدأ همه سعادت‌ها باید باشد."^۱ این بیان گواهی است بر آنکه زن، با ایفای نقش همسری آگاهانه و مبتنی بر ارزش‌های الهی، نه تنها به تعالی خود می‌رسد، بلکه زمینه‌ساز شکوفایی و هدایت مرد در مسیر بندگی و مسئولیت‌های اجتماعی نیز می‌گردد.

هر دو رهبر انقلاب، زن را محور آرامش، انسجام و تداوم حیات معنوی خانواده می‌دانند و نقش همسری را یکی از مهم‌ترین ابعاد این رسالت معرفی می‌کنند. از این منظر، همسری زنان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مقام معظم رهبری (مدّ ظلّه العالی) در این باره می‌فرمایند:

^۱ موسوی خمینی، صحیفه امام، ج ۷، ص ۲۵۳.

مقام معظم رهبری^(مدّ ظلّه العالی) نیز با تأکید بر اهمیت نقش اقتصادی زنان، مشارکت آن‌ها را نه تنها مفید بلکه ضروری می‌دانند، مشروط بر آن‌که با مسئولیت‌پذیری و رعایت ارزش‌های خانوادگی و اجتماعی همراه باشد. ایشان می‌فرمایند: "زنان می‌توانند در عرصه‌های اقتصادی، مدیریتی و علمی نقش ایفا کنند و اگر زمینه فراهم باشد، این مشارکت به نفع پیشرفت کشور است."^۱ در بیانی دیگر، ایشان با تأکید بر اقتصاد مقاومتی، به نقش محوری زنان در خانواده و مصرف هوشمندانه اشاره می‌کنند: "زن خانواده اگر بتواند در اقتصاد خانواده تدبیر داشته باشد، می‌تواند در اقتصاد ملی هم اثرگذار باشد."^۲

از منظر رهبری^(مدّ ظلّه العالی)، یکی از عرصه‌های مهم نقش اقتصادی زنان، مشارکت در مدیریت منابع خانواده، مصرف هوشمند، پس‌انداز، و حتی تولید خانگی است. زنان می‌توانند با فعالیت‌های کارآفرینانه، مشاغل خانگی، تولیدات فرهنگی، و راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک، هم استقلال اقتصادی پیدا کنند و هم به رشد اقتصادی جامعه کمک کنند. براین اساس، نقش‌آفرینی اقتصادی زن در نگاه امامین انقلاب، نه تنها عامل توانمندسازی فردی و شکوفایی استعدادهاست، بلکه به تحکیم بنیان خانواده و پیشرفت جامعه اسلامی منتهی می‌شود؛ مشروط بر آن‌که با هویت زن مسلمان، اخلاق اسلامی و تعادل در نقش‌های خانوادگی همراه باشد.

۴_۲_۲ نقش آفرینی سیاسی

نقش‌آفرینی سیاسی زنان از منظر امامین انقلاب اسلامی، نه تنها مشروع و مجاز، بلکه یک ضرورت برای پیشبرد اهداف جامعه اسلامی و مقابله با جبهه استکبار است. زنان در این نگاه، عنصری فعال و الهام‌بخش در فرآیند تصمیم‌سازی سیاسی، هدایت اجتماعی و دفاع از ارزش‌های انقلابی به شمار می‌روند. امام خمینی^(رحمه الله) با نگاهی تحولی به جایگاه سیاسی زن مسلمان، آنان را در خط مقدم مبارزه با استبداد و ظلم می‌دانستند. ایشان می‌فرمایند: "زن‌ها در نهضت ما پیشتاز بودند. ما باید از زن‌های پیش‌قدم در انقلاب اسلامی تشکر کنیم. آنها در نهضت اسلامی، همدوش مردان و بلکه

^۱ مقام معظم رهبری^(مدّ ظلّه العالی)، در دیدار زنان نخبه، ۱۳۸۶/۰۲/۲۵.

^۲ مقام معظم رهبری^(مدّ ظلّه العالی)، در دیدار بانوان، ۱۳۹۱/۱۲/۱۶.

مقدم بر آنان در میدان مبارزه حاضر شدند.^۱ در جای دیگری نیز تأکید دارند: "اگر زنان شجاع در صحنه نبودند، انقلاب اسلامی پیروز نمی‌شد."^۲ این سخنان، گواه روشنی بر نقش‌آفرینی جدی زنان در تحولات سیاسی ایران از منظر بنیان‌گذار انقلاب است. از دیدگاه امام خمینی، نه تنها حضور در راهپیمایی‌ها، بلکه نقش‌آفرینی در انتخاب مسئولان، مشارکت در مجالس مشورتی، روشنگری سیاسی، تربیت نیروهای انقلابی، و دفاع از اصول اسلامی نیز در دایره فعالیت سیاسی زنان قرار می‌گیرد.

مقام معظم رهبری (مدّ ظله العالی) نیز، مشارکت سیاسی زن مسلمان را نشانه‌ای از رشد عقلانی، معرفتی و ایمانی جامعه می‌دانند. ایشان در بیانی مهم می‌فرمایند: "زن ایرانی امروز، زن انقلاب و زن آرمان‌خواه است. این زن در خط مقدم دفاع از ارزش‌های دینی و سیاسی، با شور و آگاهی ایستاده است."^۳ ایشان با تأکید بر ضرورت تحلیل‌گری سیاسی در میان زنان، نقش آنان را در بصیرت‌افزایی عمومی بسیار کلیدی می‌دانند و می‌فرمایند: "یکی از جلوه‌های مهم حضور اجتماعی زن، تحلیل مسائل سیاسی، شناخت دشمن و موضع‌گیری در بزنگاه‌های حساس است. این حضور، جامعه را در مسیر صحیح نگه می‌دارد."^۴

زن مسلمان، در نگاه رهبری (مدّ ظله العالی)، نه عنصری حاشیه‌نشین، بلکه کنش‌گری پویا در میدان سیاست و هویت‌ساز جامعه اسلامی است. این حضور هم در بُعد فردی، از طریق انتخاب آگاهانه و مشارکت در امور کشور، و هم در بُعد تربیتی، با پرورش نسل متعهد و بصیر، تجلی می‌یابد. بر این اساس، نقش‌آفرینی سیاسی زنان، نه یک فرصت حاشیه‌ای، بلکه ضرورتی اصیل برای حفظ هویت دینی، مقابله با تهدیدات فرهنگی و تحقق عدالت اجتماعی است. امامین انقلاب اسلامی با نگاهی توأم با عزت، آگاهی و تکلیف، زن را در جایگاه رفیع هدایتگری و حضور مؤثر در نظام سیاسی اسلامی قرار داده‌اند.

^۱ موسوی خمینی، صحیفه امام، ج ۷، ص ۳۳۸.

^۲ موسوی خمینی، صحیفه امام، ج ۶، ص ۳۰۰.

^۳ مقام معظم رهبری (مدّ ظله العالی)، در دیدار با بانوان فرهیخته، ۱۳۸۵/۰۵/۰۴.

^۴ مقام معظم رهبری (مدّ ظله العالی)، در کنگره زنان تأثیرگذار ۱۴۰۱/۱۰/۱۴.

۵_۲_۲ نقش آفرینی فرهنگی

نقش آفرینی فرهنگی زنان از دیدگاه امامین انقلاب اسلامی، یکی از بنیادی‌ترین و تأثیرگذارترین ابعاد حضور اجتماعی آنان است. زن مسلمان، به واسطه جایگاه خود در خانواده و جامعه، می‌تواند در جهت‌دهی فرهنگی جامعه، انتقال ارزش‌ها، و صیانت از هویت اسلامی نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کند. امام خمینی (رحمه الله) بارها بر تأثیرگذاری زنان در ساختار فرهنگی جامعه تأکید کرده‌اند. ایشان می‌فرمایند: "صلاح و فساد یک جامعه از صلاح و فساد زنان در آن جامعه سرچشمه می‌گیرد. زن مبدأ همه سعادت‌ها و همه شقاوت‌هاست."^۱ در این بیان، امام (رحمه الله) به روشنی نقش کلیدی زن را در شکل‌دهی به فضای فرهنگی جامعه نشان می‌دهند. زن نه تنها فرهنگ‌پذیر، بلکه فرهنگ‌ساز است و با ایفای نقش مادری، همسری، مربی‌گری و مشارکت اجتماعی، نسل‌هایی را پرورش می‌دهد که آینده فرهنگی کشور را رقم می‌زنند. از سوی دیگر، مقام معظم رهبری (مدّ ظلّه العالی) نیز به نقش فرهنگی زنان با نگاه عمیق و مسئولانه نگرسته‌اند. ایشان می‌فرمایند: "زن اگر بتواند نقش تربیتی و فرهنگی خود را درست ایفا کند، جامعه را به سوی سعادت هدایت می‌کند."^۲

در نگاه رهبری، زن نه صرفاً مصرف‌کننده فرهنگ، بلکه تولیدکننده، مراقب، و مرزبان فرهنگی جامعه است. تربیت نسل مؤمن، آگاه، و مقاوم در برابر هجمه‌های فرهنگی دشمن، به شدت وابسته به نقش زن در خانه و جامعه است. ایشان در جای دیگر می‌فرمایند: "امروز یکی از اساسی‌ترین سنگرهای مقابله با جنگ نرم دشمن، خانواده است و زن در مرکز این سنگر قرار دارد."^۳ زن در این نگاه، مرزبان ارزش‌ها و حافظ هویت فرهنگی جامعه است. نقش او در حفظ زبان، آداب و رسوم اسلامی، پوشش و عفاف، سبک زندگی اسلامی - ایرانی، و مقابله با الگوهای بیگانه، بسیار برجسته است. مشارکت در تولید محتوای فرهنگی، آموزش، رسانه، هنر متعهد و تربیت فرهنگی فرزندان، از جلوه‌های مهم این نقش است. بر این اساس، نقش آفرینی فرهنگی زنان در اندیشه امامین انقلاب، نه تنها امری لازم، بلکه عنصری بنیادین برای بقاء و بالندگی جامعه اسلامی است. زن مسلمان، با هویت قرآنی و انقلابی، پایه‌گذار تمدن نوین اسلامی و حافظ ارزش‌های دینی و ملی است.

^۱ موسوی خمینی، صحیفه امام، ج ۷، ص ۲۵۲.

^۲ مقام معظم رهبری (مدّ ظلّه العالی)، در دیدار بانوان فرهیخته، ۱۳۸۵/۰۵/۰۴.

^۳ مقام معظم رهبری (مدّ ظلّه العالی)، در دیدار خانواده‌های شهدا، ۱۳۹۵/۱۲/۱۷.

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از تحقیق مؤید آن است که امام خمینی^(رحمه الله) و مقام معظم رهبری^(مدّ ظلّه العالی)، نقش زن را صرفاً در محدوده خانواده محدود نمی‌دانند، بلکه زن را به‌عنوان یک عنصر فعال در تحولات اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی معرفی می‌کنند. در حوزه خانواده، زن در مقام همسر و مادر، مایه آرامش، رشد و تعالی نسل آینده و حافظ ارزش‌های اسلامی است. در جامعه نیز، با حفظ کرامت و عفاف، حضور زنان در عرصه‌های شغلی، علمی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر و زمینه‌ساز پیشرفت کشور دانسته شده است. این نگاه جامع، متوازن و حکیمانه، نه تنها از افراط و تفریط در دیدگاه‌های سنتی و مدرن پرهیز کرده، بلکه الگوی بومی-اسلامی ویژه‌ای برای نقش‌آفرینی زن ارائه داده است. از جمله کاستی‌هایی که ممکن است در این تحقیق وجود داشته باشد، محدودیت در بررسی تفصیلی همه‌ی ساحت‌های فرهنگی و تمدنی نقش زنان در تمدن نوین اسلامی است.

در پایان، بر اساس یافته‌های این پژوهش، می‌توان گفت که زن در منظومه فکری امامین انقلاب اسلامی، موجودی دارای شأن الهی، عقلانیت، استقلال و مسئولیت اجتماعی است که با ایفای نقش مؤثر در خانواده و جامعه، نقشی محوری در تحقق تمدن اسلامی ایفا می‌کند. این الگو، می‌تواند راهگشای برنامه‌ریزی‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آینده برای ارتقاء جایگاه زنان مسلمان در جامعه اسلامی باشد.

منابع

قرآن کریم

۱. بانکی پور فرد، امیرحسین، آئینه زن مجموعه موضوعی سخنان مقام معظم رهبری، قم: انتشارات کتاب طه، چاپ اول، ۱۳۸۱ ه. ش.
۲. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی سید علی خامنه ای.
۳. پناهیان، علیرضا، قدرت و شکوه زن در کلام امام و رهبری، تهران انتشارات موسسه عصر بیان معنوی، چاپ دوم ۱۳۹۷ ه. ش.
۴. حکمت، نصرالله، زن در اندیشه امام خمینی، فصلنامه زن در توسعه و سیاست، شماره ۲۴، ۱۳۸۴.
۵. خامنه ای، علی، زن از دیدگاه مقام معظم رهبری، تهران، بیطرفان، چاپ هشتم، ۱۳۸۵.
۶. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه. ش.
۷. زیبایی نژاد، محمدرضا، زن از دیدگاه مقام معظم رهبری، پژوهش نامه زن و خانواده، شماره ۱۳، ۱۳۹۵.
۸. صلح میرزایی، سعید، بانوی تراز در گفتمان امام خمینی و امام خامنه، قم: انتشارات زاد اندیشه، چاپ ششم، ۱۳۹۷ ه. ش.
۹. عمید، حسن. فرهنگ عمید، تهران: امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۳۵ ه. ش.
۱۰. کرمی، محمد تقی و کرمی، فیروزه، بررسی تعارض نقشهای خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان شاغل، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، شماره ۶۴، تابستان ۱۳۹۳.
۱۱. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران: زرین، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ه. ش.
۱۲. موسوی خمینی، سید روح الله، صحیفه امام خمینی، تهران: انتشارات موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۶۸ ه. ش.